

Ключові слова: Велика Британія, Польща, Німеччина, дипломатія, Друга світова війна, зовнішня політика, національні інтереси, військова присутність.

Матеріал надійшов до редакції 11.08.2021 р.

УДК 32(477)(4-672ЄС)

Тетяна Сидорук,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин,
Національний університет «Острозька академія»,
ORCID ID 0000-0002-7231-9884
tetiana.sydoruk@oa.edu.ua;

Віктор Павлюк,

кандидат історичних наук, професор кафедри країнознавства,
Національний університет «Острозька академія»,
ORCID ID 0000-0002-7231-9883
viktor.pavlyuk@oa.edu.ua
DOI 10.29038/2524-2679-2021-03-16-38

ОБМЕЖЕННЯ «ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ СИЛИ» ЄС У ДЕРЖАВАХ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

У статті досліджено ініціативу Східного партнерства ЄС крізь призму конструктивістських концепцій «нормативної сили» та «трансформаційної сили». Проаналізовано зміст, механізми й результати реалізації Східного партнерства з погляду ефективності «трансформаційної сили» ЄС. Розглянуто інституційні та геополітичні обмеження й виклики, які ускладнюють реалізацію нормативного впливу ЄС у державах Східного партнерства.

Стверджується, що вплив ЄС у країнах-партнерах ґрунтується на складному поєднанні його економічної привабливості, взаємозалежності, просуванні міжнародних норм та обіцянки більш тісної інтеграції, привабливої для деяких східних сусідів (Грузії, Молдови, України). Але творці Східного партнерства не врахували обмежень «трансформаційної сили» ЄС без перспективи членства, суттєвих внутрішніх перешкод на шляху реформ у країнах-партнерах, а також геополітичної ситуації в регіоні, зокрема сили російського впливу. Нездатність ЄС запропонувати сильні стимули

для забезпечення реальних демократичних реформ у державах-партнерах, а також відсутність дієвих геополітичних важелів для противаги російській присутності в регіоні виявили слабкість підходу ЄС. Тенденція до геополітизації Східного партнерства, яка простежується з часу початку російсько-українського конфлікту, неминуча. Однак передчасно твердити, що вона призводить до зниження рівня трансформаційних амбіцій ЄС у регіоні, що завдало б непоправної шкоди не лише його східній політиці, а й у цілому його суб'єктності на міжнародній арені. Аби Україна (можливо, також Грузія та Молдова) стала частиною об'єднаної Європи, ЄС, безумовно, не має позбуватися свого нормативного впливу й сили економічного тяжіння, однак він має виходити також з усвідомлення свого існування як геополітичної сили, здатної до активної дипломатії та задіяння важелів політичного впливу.

Ключові слова: Східне партнерство, «нормативна сила», «трансформаційна сила», східні сусіди, трансформація.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Після початку російсько-українського конфлікту у 2014 р. Східне партнерство стало однією з найбільш обговорюваних політичних ініціатив ЄС. Інтерес до програми згодом активізувався під час відзначення її 10-ї річниці у 2019 р. У центрі дискусії була нагальна потреба оновити ідеї та механізми Східного партнерства, аби посилити спроможність ЄС сприяти регіональній стабільності шляхом просування європейських цінностей у державах Східної Європи та Південного Кавказу. Однак радикальної трансформації Східного партнерства, за підсумками його першого десятиріччя, не відбулося, радше – навпаки, здається, ЄС знизив свої трансформаційні амбіції в регіоні. Триваючий російсько-український конфлікт та зростання напруженості у відносинах між ЄС і Росією випробовують Східне партнерство на міцність і ставлять ЄС перед вибором між фундаментальними цінностями та інтересами.

Із моменту створення у 2009 р. Східне партнерство відображало прагнення ЄС чинити нормативний вплив на держави-сусіди з метою впровадження в них спільних європейських цінностей і норм, таких як демократичні інституції, верховенство права, належне управління тощо. Трансформаційні прагнення ЄС впливали з його досвіду розширення в Центральній-Східній Європі у 2004 та 2007 рр. Для посткомуністичної Центрально-Східної Європи в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. модель Європейського Союзу мала магнетичну силу, яка спонукала

держави-кандидати до різючих трансформацій, згодом той самий метод ЄС успішно використав для стабілізації держав колишньої Югославії [1, с. 102]. І ось цю формулу трансформаційного впливу згодом покладено в основу Європейської політики сусідства, започаткованої у 2003–2004 рр., та її регіонального східного виміру – Східного партнерства – від 2009 р. Суть цієї моделі полягала в тому, щоб впливати на поведінку країн, які чогось хочуть від Європейського Союзу. Як слушно підкреслює Луук ван Мідделаар, тоді ЄС не усвідомлював або діяв так, наче не усвідомлював, наскільки сила цього впливу залежить від обіцянки членства – головного призу, який є в розпорядженні ЄС [1, с. 103].

Крім того, політика ЄС у його східному сусідстві зіткнулася з політикою Росії щодо сусідніх країн, її підривною інформаційною стратегією, поширенням дезінформації в Європі та державах спільного сусідства. Сила впливу ЄС залежить також від відповідності між цінностями ЄС і цінностями, прагненнями й інтересами сусідніх країн і їхніх політичних еліт. Перманентні кризи та внутрішньополітична нестабільність у державах Східного партнерства негативно впливають на спроможність ЄС діяти тут нормативним способом. До того ж сьогодні нормативний вплив ЄС не потрапляє в нейтральний контекст, а в суперечливе й турбулентне регіональне та міжнародне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багата література стосовно аналізу ЄС як «трансформаційної сили» в процесі його розширення в Центрально-Східній Європі, яка доводить його вагомий роль у процесі демократичних трансформацій у державах-кандидатах на членство [2; 3; 4; 5]. Водночас питання ефективності Східного партнерства як проєкту сприяння трансформації держав-сусідів із допомогою нормативної соціалізації та матеріальних стимулів поки що залишається менш дослідженим. Численні автори звертали увагу на суперечність між нормами й цінностями ЄС у регіоні, вплив «російського чинника» тощо [6; 7; 8], однак питання меж «трансформаційної сили» ЄС у Східному сусідстві залишається далеко не вичерпаним.

Мета статті. Зважаючи на зазначене, важливим залишається аналіз реальних і потенційних можливостей «трансформаційної сили» ЄС у державах Східного партнерства, його спроможності чинити тут нормативний вплив, особливо в сучасних умовах погіршення регіонального безпекового середовища та зростання ролі геополітики в регіоні. У цій статті в першій її частині ми розглянемо концепції «м'якої», «нормативної» й «трансформаційної сили» ЄС як базові підходи до вивчення регіональної активності ЄС у Східній Європі та на Південному Кавказі. У другій частині досліджено зміст, механізми

й результати реалізації Східного партнерства з погляду ефективності «трансформаційної сили» ЄС. У третій частині розкриємо інституційні та геополітичні обмеження й виклики, які ускладнюють реалізацію нормативного впливу ЄС у державах Східного партнерства.

В основу дослідження покладено гіпотезу про те, що Східне партнерство забезпечило необхідний концептуальний та інституційний каркас для розвитку відносин ЄС із його східними сусідами, проте практична реалізація проєкту трансформації на основі європейських цінностей без приєднання до ЄС поки що не дала бажаних результатів. Це пов'язано з амбівалентністю й стратегічною невизначеністю політики ЄС, внутрішніми чинниками в державах-партнерах і «російським чинником» у регіоні.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

«М'яка», «нормативна» та «трансформаційна» сила як базовий підхід до вивчення політики ЄС щодо його сусідів

У дослідженнях зовнішньої політики ЄС, у тому числі Європейської політики сусідства та Східного партнерства, основна лінія дискусії сьогодні проходить між раціоналістичними й конструктивістськими підходами. Не вдаючись тут до їх детальної характеристики, що вже досить добре зроблено в науковій літературі [7, с. 13–17], зауважимо лише, що в той час, як конструктивісти ідеї та цінності вважають основним чинником у зовнішньополітичній діяльності ЄС, раціоналісти стверджують, що він насамперед стурбований максимізацією своїх інтересів, а отже, його поведінка є стратегічною. Продовження цієї дискусії в контексті реалізації Східного партнерства зумовлено, на нашу думку, тим, що в політиці ЄС щодо держав Східної Європи та Південного Кавказу простежується очевидне вагання між двома провідними лініями, зумовленими його раціональними стратегічними інтересами, з одного боку, і прагненням поширювати фундаментальні цінності в найближчому сусідстві – з іншого. Отже, часто поведінку ЄС не можна вписати в суто конструктивістські чи суто раціоналістичні рамки, бо на практиці і інтереси, і цінності можуть відігравати певну роль у реалізації тих чи інших ініціатив ЄС.

Водночас потрібно підкреслити, що просування європейських цінностей і норм досі залишається одним із найважливіших вимірів зовнішньополітичної ідентичності ЄС і його міжнародної та регіональної активності. Зовнішньополітична діяльність ЄС впливає з певної системи цінностей і принципів, які становлять сутність європейської інтеграції й

визначають цілі ЄС на міжнародній арені. Драматичний історичний досвід світових воєн зміцнив загальноприйняту віру в Європі, що ці принципи становлять абсолютну цінність у відносинах між самими європейськими державами та водночас мають бути спроектовані на зовнішній світ. Отже, вони є фундаментальною частиною його зовнішньополітичної ідентичності, і така якість ЄС із його потужним досвідом інтеграції та співпраці вирізняє його від традиційних державних суб'єктів, які керуються, передусім, національними інтересами [7, с. 15].

Протягом 90-х років ХХ ст. прагнення ЄС проектувати власні норми, ідеї та цінності на треті країни в поєднанні з передвступними умовами мало значний вплив на просування норм, правил і політики щодо країн-кандидатів з регіону Центрально-Східної Європи, які прагнули вступити до ЄС. Це призвело до визнання багатьма науковцями ЄС як «м'якої сили» (термін використовується для позначення здатності ЄС впливати на інші країни за допомогою нематеріальних факторів, таких як ідеологія, культура, інституції) [9, с. 8–9], «нормативної сили» (термін використовується для позначення ролі ЄС у створенні та поширенні міжнародних норм) [10, с. 23] і «трансформаційної сили» (термін використовується для позначення впливу ЄС на країн-кандидатів або віднедавна – і сусідів) [2, с. 36].

Оригінальне визначення «м'якої сили» належить Дж. Наю, який трактував її як здатність міжнародного актора досягати бажаних результатів у зовнішній політиці за рахунок власної привабливості й залучення, тобто спроможність «змусити інші держави хотіти того, чого хочеш ти» з допомогою нематеріальних чинників, таких як ідеологія, культура тощо [11, с. 153–171]. Можемо стверджувати, що коли ЄС сприяв поширенню принципів демократії та прав людини, які були прийняті багатьма державами Центрально-Східної Європи завдяки процесу розширення, він реалізовував свою «м'яку силу».

Автор концепції «нормативної сили» ЄС І. Меннерс вважає, що Європейський Союз являє собою «нормативну силу» (normative power), яка має ідеаційну природу, ґрунтовану на спільних цінностях і принципах. Щоправда, на його думку, в останні роки він усе частіше використовує «нормативну силу», прагнучи до формування міжнародних норм за своїм зразком [10, с. 23]. Головним способом реалізації «нормативної сили» ЄС є розбудова асиметричних відносин із третіми державами, у рамках яких відбувається проєкція норм і цінностей ЄС, які ґрунтуються на легітимності ЄС як носія цих норм. Як писав І. Меннерс, «концепція «нормативної сили» є спробою підтвердження не лише факту, що Європейський Союз побудований на основі спільних цінностей, але й, що він також має

здатність до діяльності на міжнародній арені нормативним способом» [12, с. 252]. Він же стверджував у 2002 р., що «найважливішим чинником, який визначає міжнародну роль ЄС, є не те, що Євросоюз робить чи каже, а те, чим він є» [12, с. 252]. Отже, актор, який визначається як «нормативна сила», не ставить за мету нав'язати свої правила й норми та не використовує цю силу як інструмент могутності, подібно до військової чи економічної сили. Навпаки, «нормативна сила» полягає передусім у силі самих норм, їх привабливості для інших суб'єктів і реалізується переважно через механізми соціалізації.

Питання про співвідношення «м'якої сили» й «нормативної сили» залишається маловивченим. Сам І. Меннерс у своїх роботах указував на те, що «м'яка сила» – емпірична конструкція та зовнішньополітичний інструмент, а «нормативна сила» – суто теоретична концепція, яка ґрунтується на процесах соціальної дифузії й нормативних практик. Він також уважав, що термін «м'яка сила» використовувався Дж. Наєм для опису зовнішньої політики США, що робить його непридатним для вивчення Європейського Союзу [12, с. 236].

Нарешті, є багата література про ЄС як «трансформаційну силу» [2; 3; 4; 5; 6; 13]. Аналіз ЄС як «трансформаційної сили» в переважно ґрунтується на його вагомій ролі в процесі демократичних трансформацій у державах-кандидатах на членство, а також ініціативах зі сприяння реформам у державах-сусідах із допомогою нормативної соціалізації та матеріальних стимулів. Справедливо стверджується, що «трансформаційна сила» ЄС явно або неявно корениться в моделі європейської інтеграції, завдяки якій ЄС може впливати на держави, які б хотіли приєднатися до нього або розвивати більш тісні зв'язки з ним [13, с. 91–95]. Отже, «трансформаційна сила» ЄС обмежується потенційними кандидатами на членство та сусідами, тоді як «м'яка» й «нормативна» можуть бути спроектовані далі. Утім, результати деяких досліджень свідчать про те, що поза межами свого східного та південного сусідства ЄС не сприймається як «нормативна сила» [14]. Успіх же ЄС як «трансформаційної сили» залежить від низки умов, таких як можливість уключити перспективу членства для країни, на яку він намагається впливати, а також відповідність його політики інтересам місцевих еліт [15, с. 606–607]. Навіть у випадку країн-кандидатів «трансформаційна сила» ЄС може бути обмежена внутрішніми чинниками, а у випадку східного сусідства ЄС – Росією [6, с. 870].

Отже, протягом понад двох десятиліть після падіння комунізму, Європейський Союз був спроможний змушувати сусідні європейські держави бажати того, чого хотів він, що Дж. Най, як відомо, визначив

як «м'яку силу». Зосередження уваги на нормах у відносинах Союзу з третіми державами зробило його унікальним серед міжнародних акторів і стимулювало І. Меннерса назвати його «нормативною силою». Для держав, які хотіли приєднатися до ЄС, Союз не лише пропагував міжнародні норми, але й також заохочував широкий спектр реформ, пов'язаних із демократією, ринковою економікою та належним управлінням, що дало підставу класифікувати його як «трансформаційну силу». Однак приблизно через чверть століття вплив ЄС на його сусідів, здається, зменшується, а його основний інструмент політики, спрямований на досягнення стабільності та процвітання в найближчому сусідстві, Європейська політика сусідства, не досяг своїх цілей. У наступній частині статті розглянемо зміст, механізми й результати реалізації Східного партнерства ЄС із погляду ефективності його «трансформаційної сили» в країнах-партнерах.

Східне партнерство ЄС як слабка спроба трансформації його Східного сусідства

Після завершення процесу розширення на Схід прагнення ЄС трансформувати своє зовнішнє середовище зосередилося на його східних і південних сусідах, що зумовлено зростаючою взаємозалежністю з цими країнами та новими загрозами безпеці й процвітанню ЄС, які від них походили. Європейська політика сусідства та регіональні відгалуження в її рамках, уключаючи Східне партнерство, стали конкретним утіленням бажання ЄС змінити (демократизувати, європеїзувати, стабілізувати) своє оточення з допомогою норм, правил і цінностей. Про це відкрито заявляв колишній єврокомісар із питань розширення та Європейської політики сусідства Ш. Фюле, який так пояснював загальну мету ЄС щодо східних сусідів: «Ідеться про завершення трансформації Європейського континенту» [16].

Східне партнерство запропонувало шлях до поступової та часткової інтеграції країн-партнерів із ЄС, ґрунтуючись на їх прогресі у внутрішньому реформуванні. Новизна його двостороннього виміру полягала в тому, що передбачено можливості розвитку відносин, які раніше ЄС запропонував Україні, усім східним сусідам: угоди про асоціацію, глибокі зони вільної торгівлі, лібералізацію візового режиму, програми комплексного інституційного розвитку тощо [17]. Інструменти ж, передбачені в рамках багатостороннього виміру (саміт, Рада міністрів, тематичні платформи, робочі панелі, флагманські ініціативи, Форум громадянського суспільства, Євронест тощо), стали цілком новими для регіону [17].

Східне партнерство спрямоване на сприяння процесам трансформації в східних партнерах із метою впровадження в них норм і

цінностей ЄС, таких як відданість верховенству права, повага до прав людини, належне управління, наближення національного законодавства до правил єдиного ринку ЄС. Незалежно від того, визначається це як «м'яка», «нормативна» чи «трансформаційна» сила, вплив ЄС ґрунтується на складному поєднанні його економічної привабливості, взаємозалежності, просуванні міжнародних норм й обіцянки більш тісної інтеграції, привабливої для деяких східних сусідів (Грузії, Молдови, України). Зрештою, вплив ЄС також залежить від його фактичної політики та здатності ефективно її реалізовувати.

Східне партнерство із самого початку залишало відкритим питання, що має відбутися, якщо будь-яка держава-партнер реалізує передбачену програму реформ (європеїзується) і стане сумісною з ЄС. Отже, Східне партнерство справедливо описується як невдала спроба бюрократичної відповіді на політичне питання [18]. Політичне питання стосується того, де мають бути відмальовані остаточні кордони об'єднаної Європи, а Східне партнерство покликане забезпечити проєкцію нормативної моделі ЄС у східному сусідстві при замовчуванні питання про можливість майбутнього розширення. Проблеми східного кордону ЄС у Східному партнерстві ніби уникали, відсуваючи її далі.

Із часу установчого саміту Східного партнерства 7 травня 2009 р. в Празі ЄС кілька разів переглядав його окремі інструменти в рамках реформ Європейської політики сусідства, ініційованих у повідомленнях Європейської комісії «Нова відповідь на зміни у країнах-сусідах» (A New Response to a Changing Neighbourhood) 25 травня 2011 р. [19] та «Перегляд Європейської політики сусідства (Review of the European Neighbourhood Policy) 18 листопада 2015 р. [20], а також за результатами шести самітів Східного партнерства. Зокрема, у 2011 р. запроваджено більш чітку залежність між допомогою ЄС та реформами в країнах-партнерах (принцип «більше за більше») [19], зміцнено партнерства із суспільствами країн-сусідів та активізовано підтримку неурядових організацій у державах-партнерах [19]. Водночас із 2015 р. спостерігали помітне зміщення акцентів на питання стабілізації й диференціації східного сусідства та певний відхід від ціннісно-орієнтованого нормативного підходу, спрямованого на його демократичну трансформацію [20]. Численні дослідники в цьому контексті вказують на геополітизацію Східного партнерства, формування більш прагматичного погляду ЄС на своє східне сусідство й зниження його трансформаційних амбіцій у регіоні [7; 8].

Після стислої презентації змісту та механізмів ініціативи доцільно проаналізувати реальні результати цієї політики. Незважаючи на значне

поглиблення політичного та економічного співробітництва, маючи на увазі передусім підписання у 2014 р. угод про асоціацію з трьома (Грузія, Молдова, Україна) із шести партнерів, упровадження Східного партнерства, особливо у вимірі його трансформаційного впливу, не досягло заявлених цілей. Щоб оцінити, наскільки успішними були трансформаційні зусилля ЄС, потрібно проаналізувати передусім його успіхи в просуванні принципів демократії, прав людини та адаптації законодавства до європейських цінностей у країнах-партнерах.

Аналіз щорічних звітів Фрідом Хауз «Перехідні країни» за дванадцятирічний період із часу появи СП (2009–2020 рр.) по шести країнах-учасницях (див. табл. 1) демонструє, що індекс демократії в них залишився на колишньому рівні, у той час як у деяких державах, наприклад в Азербайджані та Україні, навіть знизився (шкала від 1 до 7, де 1 – найвищий індекс, а 7 – найнижчий). Країни, які мали гібридні режими дванадцять років тому (Грузія, Молдова, Україна), такими й залишилися. За цей час усі вони пережили бурхливі політичні зміни, проте їхні політичні системи не змінилися. Азербайджан і Білорусь упродовж усього розглядуваного періоду мають укорінені консолідовані авторитарні режими, Вірменія – напівконсолідований авторитарний режим.

Хоча сприяння демократизації включено до пріоритетних цілей Європейської політики сусідства, а згодом ще більше підкреслено

Таблиця 1

Індекс демократії в країнах СП у 2009–2020 рр. [21]

Країна	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Азербайджан	6,25	6,39	6,46	6,57	6,64	6,68	6,75	6,86	6,93	6,93	6,93	6,86
Білорусь	6,57	6,57	6,57	6,68	6,71	6,71	6,71	6,64	6,61	6,61	6,61	6,61
Вірменія	5,39	5,39	5,43	5,39	5,36	5,36	5,36	5,36	5,39	5,43	5,07	5
Грузія	4,93	4,93	4,86	4,82	4,75	4,68	4,64	4,61	4,61	4,68	4,71	4,75
Молдова	5,07	5,14	4,96	4,89	4,82	4,86	4,86	4,89	4,93	4,93	4,96	4,89
Україна	4,93	4,93	4,61	4,82	4,86	4,93	4,75	4,68	4,61	4,64	4,64	4,61

в Східному партнерстві, лише 30 % фінансування ЄПС виділено на цю мету [22]. Для всіх держав, у тому числі й асоційованих партнерів ЄС, загрозливими проблемами залишаються боротьба з корупцією, забезпечення верховенства права, незалежності судової системи, надмірний державний моніторинг діяльності неурядових організацій тощо. Навіть юридичне наближення законодавства асоційованих партнерів до правил єдиного ринку, що вимагається угодами про асоціацію в частині поглиблених зон вільної торгівлі, виявилось більш складним, ніж очікувалося, через брак фінансування, необхідного для пом'якшення неминучих у цьому процесі витрат [23].

З іншого боку, прагнення ЄС поширити свій економічний та політичний вплив у регіоні шляхом підписання угод про асоціацію, уключаючи з формування зон вільної торгівлі, натрапило на опір Росії, яка сприйняла таку політику, як утручання в її традиційну сферу впливу. Це створило нові лінії розподілу, оскільки країни-партнери були змушені обирати між двома інтеграційними проєктами та центрами сили. Отже, Східне партнерство не змогло забезпечити також стабільність і безпеку в регіоні, що чітко проілюстрував російсько-український конфлікт.

Початково заявлені в Східному партнерстві амбіції дали неоднозначні результати й зазнали змін у 2015 р. У «Перегляді Європейської політики сусідства» (Review of the European Neighbourhood Policy) від 18 листопада 2015 р. ЄС переглянув не лише окремі інструменти Східного партнерства, а й, очевидно, загальноприйняті раніше припущення щодо його привабливості для сусідів на Сході, приділяючи більше уваги питанням стабілізації та диференціації, ніж реформам у східному сусідстві [20]. Цей документ відображає схильність ЄС рухатись у напрямі реальної політики на шкоду універсальному підходу, базованому на його власних цінностях [8, с. 93], перехід від нормативної риторики до пріоритету стабілізації [7, с. 20]. Змінений підхід до сусідства, уключаючи Східне партнерство, зміщує увагу з питань просування демократії до стабілізації як основного політичного пріоритету оновленої Європейської політики сусідства. У документі ЄС також визнає, що не всі партнери прагнуть дотримуватися його правил і стандартів, тому існує потреба враховувати бажання кожної країни щодо характеру та динаміки її відносин із ЄС. Диференційований підхід у поєднанні з принципом «більше за більше» дає можливість орієнтованим на реформи партнерам (Грузія, Молдова, Україна) скористатися посиленою фінансовою та технічною допомогою за умови продовження реформ. Однак у випадках Вірменії, Азербайджану чи Білорусі, які прагнуть уникнути політичних і нормативних умов у політичному діалозі з ЄС, принцип

диференціації в довгостроковій перспективі може підірвати імідж ЄС як «нормативної сили», а Східне партнерство може втратити значення як інструмент демократичної трансформації в країнах-партнерах.

Ці нові підходи ЄС на практиці простежено в підготовці та підписанні менш амбітних, порівняно з угодами про асоціацію, партнерських угод з Вірменією й Азербайджаном, стабілізації з 2016 р. та аж до президентських виборів 9 серпня 2020 р. відносин із Білоруссю. Попри вступ Вірменії до Євразійського економічного союзу, у жовтні 2015 р. ЄС розпочав із нею переговори щодо Всеосяжної та розширеної партнерської угоди, яку підписано на саміті Східного партнерства в Брюсселі в листопаді 2017 р. Торговельна частина цієї угоди, на відміну від угод про асоціацію, не містить їх найважливішого компонента – Зони вільної торгівлі – і пристосована до зобов'язань Вірменії в рамках Євразійського економічного союзу [24, с. 219]. У лютому 2017 р. ЄС розпочав переговори щодо Всеосяжної та розширеної партнерської угоди з Азербайджаном [24, с. 219].

Схвалені на саміті Східного партнерства в Брюсселі в листопаді 2017 р. «20 досягнень до 2020 року» спрямовані, передусім, на підвищення стійкості регіону, його економічного розвитку, зміцнення міжлюдських контактів, інфраструктури, енергетичного співробітництва, посилення співпраці на рівні громадянського суспільства тощо [24, с. 222]. Імплементация цих завдань, безумовно, сприяє зміцненню зв'язків між східними сусідами та ЄС, однак вони ще раз підтверджують, що останній усе більше фокусується на практичній співпраці з країнами-партнерами й уникає стратегічно та політично амбітних завдань.

Отже, як показує понад 10-річний досвід реалізації Східного партнерства, Європейському Союзу досі не вдалося серйозно посилити свій вплив у регіоні Східної Європи та Південного Кавказу. Упродовж останніх років набір інструментів Східного партнерства неодноразово розширювався, але, попри докладені зусилля, реальний вплив ЄС на трансформаційні процеси в державах-партнерах залишається незначним. Це яскраво проявляється на прикладі України, у випадку якої політика Євросоюзу має важливий, але не трансформаційний вплив. У наступній частині статті ми розглянемо причини, чому зусилля ЄС із трансформації східних партнерів до цього часу не дали очевидних позитивних результатів.

Інституційні та геополітичні обмеження «трансформаційної сили» ЄС у Східному партнерстві

Можна виділити три групи причин, які перешкоджають нормативному впливу ЄС і гальмують демократичні трансформації в країнах-партнерах:

по-перше, це концептуальні та інституційні обмеження політики ЄС щодо східних сусідів (відсутність перспективи членства, слабкість стимулів тощо), по-друге, внутрішні виклики для сталої трансформації країн Східного партнерства (корисливі інтереси еліт, системна корупція, неефективні державні інститути тощо); по-третє, вплив Росії, який є противагою європеїзаційному впливові ЄС у регіоні.

Основною слабкою ланкою Східного партнерства, яка вже досить добре описана в науковій літературі [7; 18], є відсутність стимулу у вигляді перспективи членства та загалом слабкі стимули, котрі пропонує ЄС державам-партнерам. Дійсно, те, що пропонується в Східному партнерстві як альтернатива членству – винагороди у вигляді доступу до ринку чи безвізові подорожі, важливі, але не життєво важливі. Уже тому для східних сусідів європейський магніт має меншу силу притягання, ніж для держав-кандидатів.

Стимули, які ЄС пропонує в рамках Східного партнерства, традиційно формулюються як «три Ms»: гроші, ринки й мобільність («three Ms»: Money, Markets and Mobility) [25, с. 15]. Вони пропонуються в рамках угод про асоціацію, які оформили орієнтири для політичних та економічних реформ із метою переходу до правил і стандартів ЄС: фінансова допомога ЄС для здійснення реформ; доступ до спільного ринку ЄС (його певної частки), який передбачається в рамках поглиблених і всеосяжних зон вільної торгівлі за умови законодавчого й технічного узгодження; лібералізація візового режиму. Східне партнерство, як і політика розширення, ґрунтується на обумовленості (щоб отримати «х», ви повинні зробити «у»), але його основні стимули – вільна торгівля й вільне пересування населення – не є настільки привабливими, як повноправне членство в ЄС, а фінансова допомога недостатня, щоб компенсувати витрати на всеосяжні реформи. Ф. Шимельфенніг і Х. Шольц узагалі вважають, що через відсутність перспективи членства дія обумовленості в рамках Європейської політики сусідства приречена на провал [26, с. 3].

Угоди про асоціацію з Грузією, Молдовою та Україною також побудовані на обумовленості, утім витрати на впровадження необхідних реформ залишаються, як і раніше, високими. Тому незрозуміло, як ці угоди самі по собі можуть сприяти впровадженню необхідних законодавчих і практичних змін. Поглиблені й усеосяжні зони вільної торгівлі обіцяють східним сусідам доступ до внутрішнього ринку ЄС. Пропозиція, безумовно, щедра, але дещо розмита, далека та дорога з погляду оцінки коротко- й середньострокових перспектив для сусідів. Стратегія ЄС побудована на

отриманні переваг країнами-сусідами від доступу на внутрішній ринок ЄС. Але цей доступ залежить від відповідності правилам і стандартам внутрішнього ринку, тому ЄС пропонує країнам-сусідам перейняти значну частину *acquis*, яка регулює функціонування внутрішнього ринку (близько 80 %). У випадку країн Східного партнерства така пропозиція становить значний виклик не лише через брак правової й адміністративної здатності прийняття та впровадження *acquis*, потребу зміни усталеної практики ведення бізнесу, а й через неминучість значних затрат. Країни Центрально-Східної Європи, які приєдналися до ЄС, ішли на такі затрати заради переваг, які надає членство (у тому числі доступ до структурних фондів ЄС). Східне партнерство не забезпечує такої мотивації. Більша частина фінансової допомоги, яку ЄС надає країнам-партнерам, – це кредити, а не гранти. Наприклад, в Україні гранти становлять лише 6 % від загальної допомоги ЄС [27]. Модель «інтеграції без членства», яку ЄС пропонує в рамках Східного партнерства, не має інструментів для стимулювання справді глибоких реформ.

Неясності щодо перспектив вступу східних партнерів рано чи пізно проясняться, принаймні для проєвропейськи орієнтованих України, Молдови та Грузії, однак залишається ще одне слабе місце «трансформаційної сили» ЄС у Східному партнерстві: сила притягання ЄС є пасивною і, як така, не передбачає можливостей активного впливу. Тобто відкритими залишаються питання, як впливати на уряди, нечутливі до європейської сили притягання, або як діяти, якщо рух, спричинений європейським магнетизмом, призведе до протидії інших гравців, нестабільності чи конфліктів (як у випадку з російсько-українським конфліктом). Такі випадки потребують зовсім іншого набору інструментів зовнішньої політики.

М.-А. Вахудова, аналізуючи роль ЄС у внутрішньому реформуванні країн Центрально-Східної Європи, поділяє важелі впливу ЄС на внутрішнє життя країн-кандидатів на пасивні та активні. Пасивними важелями дослідниця називає силу тяжіння, яку ЄС справляє на внутрішньополітичне життя держав-кандидатів лише з огляду на своє існування та свою звичну поведінку. Складниками цих важелів є колосальні політичні та економічні вигоди від членства, загрозливі втрати від недопущення до нього й жорстке обходження ЄС із державами, що не входять до нього (наприклад на торговельних переговорах, захищаючи виробника ЄС, ринок ЄС тощо). Однак вона доводить, що протягом 1989–1994 рр. ЄС справляв незначний вплив на хід політичних змін у країнах-кандидатах: пасивні важелі ЄС лише підкріпили ліберальні стратегії реформування в Польщі, Угорщині та

Чехії, але водночас не змогли запобігти неліберальним стратегіям здобуття й використання влади в Румунії, Болгарії та Словаччині. І лише після того, як ЄС «вирушив у напрямі до розширення», тобто почав задіювати активні важелі (цілеспрямована політика щодо держав-кандидатів), його вплив на хід внутрішніх перетворень неспівмірно зріс [5, с. 20–21]. Три характеристики активних важелів роблять їх особливо потужними: асиметрична взаємозалежність (кандидати слабкі), примушування (жорстке, але справедливе), умовність (щоб отримати «х», ви повинні зробити «у»). Відтак держави-кандидати добровільно погоджувалися виконати обширні внутрішні вимоги, а потім подолати набридливі процедури перевірки, щоб долучитися до ЄС [5, с. 21]. Ця стратегія виявилась успішною.

Східне партнерство не передбачає використання активних важелів впливу ЄС на внутрішньополітичне життя країн-сусідів. Відсутність перспективи приєднання до ЄС у передбачуваному майбутньому ліквідує потенційні переваги застосування активних важелів ЄС (дисципліни передвступного процесу). Саме визнання перспективи членства Європейським Союзом за певною країною дає змогу розпочати передвступний процес, а отже, застосування активних важелів впливу ЄС на внутрішнє життя країн-кандидатів, таких як примушування, жорстка обумовленість, постійний моніторинг прогресу на шляху внутрішніх перетворень тощо. Східне партнерство не дозволяє ЄС формувати порядок денний реформ такою мірою, як у країнах-кандидатах перед вступом. Лише асиметричні відносини країни-кандидата та ЄС дають останньому можливість впливати на вироблення внутрішньої політики.

На нашу думку, висока ефективність «трансформаційної сили» ЄС, яку він продемонстрував під час політики розширення в Центрально-Східній Європі, пояснюється тим, що вона була не лише «м'якою», «нормативною» (пасивний вплив), а й уключала також інструменти примушування (активний вплив) через важелі політики розширення. Розумне їх поєднання забезпечило бажаний результат.

У Східному партнерстві, замість чіткої перспективи членства, яка надійніше «прив'язує» країн-кандидатів до ЄС, він пропонує нечітку концепцію зближення з державами-партнерами, що не накладає на них серйозних зобов'язань. За відсутності належного набору інструментів для стимулювання демократизації, ціннісна трансформація сприймається політичними елітами гібридних та авторитарних країн-партнерів як суттєва загроза їхній владі [7, с. 21]. Небажання політичних еліт держав Східного партнерства проводити реформи, які загрожують їх могутності

й існуванню (боротьба з корупцією, забезпечення верховенства права, незалежності судової системи тощо), залишається однією з найбільших перешкод на шляху їх демократичної трансформації. Адже успіх чи невдача в реформах значною мірою залежить від трансформаційних можливостей країн-партнерів, зокрема наявності політичної волі в правлячих еліт, рівня розвитку громадянського суспільства тощо. У цьому контексті шість країн-партнерів ЄС залишаються слабкими державами. Грузія, Молдова й Україна продемонстрували прогрес у забезпеченні вільних виборів, розвитку багатьох елементів громадянського суспільства та запровадженні європейських норм і стандартів у низці сфер, однак досі проблемою залишається належна імплементація цих норм, забезпечення стійкості та незворотності перетворень. Основою більшості проблем, які стоять на заваді ефективним реформам, є системна корупція, відсутність поваги до верховенства права та неефективні державні інституції в країнах-партнерах [24, с. 224–231].

Нарешті, суттєвою перешкодою для ЄС у сенсі зближення з державами Східного партнерства є «російський чинник», значення якого ЄС, очевидно, початково недооцінив. Формат Східного партнерства був свідомо спрямований на перенесення основного фокусу діалогу із сусідніми країнами з політичних питань, пов'язаних із перспективою членства в Союзі, на питання поступового наближення та інтеграції в окремих практичних секторах, але Росія із самого початку сприйняла його вороже й почала шукати способів, щоб зупинити можливий європейський дрейф країн спільного сусідства (показовим тут є створення Євразійського економічного союзу у 2015 р.). Здається, ЄС належно не врахував геополітичні занепокоєння Росії щодо його ініціативи та сильні важелі впливу, які вона має в регіоні. Він прагнув уникнути суперництва з Росією. Для ілюстрації цього можна навести красномовну думку високопосадовця Європейської служби зовнішньої діяльності П'єра Вімона з приводу брссельських стратегій у східному сусідстві: «Звідси впливає постійна слабкість, яку можна побачити у багатьох стратегіях, розроблених інституціями Євросоюзу, і яка полягає саме в тому, що ці документи не містять реальних стратегій за браком значущого геополітичного аналізу. Тому політика Східного партнерства ретельно уникає питання відносин із Росією... Пропонуються процедури (моніторинг за дотриманням угоди про асоціацію), проголошуються принципи (диференціація), розвиваються інструменти (спрощені плани дій), але все це справляє враження ширяння в політичному та стратегічному вакуумі, з якого висмоктали всю динаміку

сил, всі антагонізми та розділові лінії між націями» [1, с. 109].

Рух у напрямі встановлення більш тісних зв'язків ЄС і деяких держав-партнерів (підготовка угод про асоціацію з Україною, Молдовою й Грузією) викликав опір та протидію Росії, відтак регіон став ареною зіткнення двох центрів сили. Російсько-український конфлікт стосується місця України в континентальному устрої, а також того, чи стане вона колись членом Європейського Союзу. У 2013 р. вибір між двома центрами тяжіння мав для України найвище політичне значення. Перед фінішною лінією (запланованим на саміті Східного партнерства у Вільнюсі підписанням угоди про асоціацію) європейська «нормативна сила» не змогла притягнути Україну у свою сферу. Сила протидії, застосована Москвою, була надто потужною. Кремль грав у геополітичну гру, а ЄС, залишаючись лише «нормативною силою» та зберігаючи геополітичну цноту, не мав чого йому протиставити [1, с. 116].

Із початком російсько-українського конфлікту очевидною стала потреба доповнення європейської «нормативної сили» в східному сусідстві політикою із ширшим інструментарієм: санкціями, риторикою, діями. Для Європейського Союзу цей конфлікт став одним із головних чинників його геополітичного пробудження та перших кроків на шляху до чіткішого усвідомлення власних інтересів як політичного цілого та можливостей їх захищати. Протистояння з найсерйознішим опонентом на Європейському континенті призвело до того, що політична основа ЄС переважила економічні інтереси, а ЄС як «нормативна сила» мусив визнати також своє існування як геополітичної сили, спроможної вести активну дипломатію й дії на засадах тиску [1, с. 114–117]. Попри значні розбіжності між урядами окремих європейських держав у питанні санкцій щодо Росії, їх запровадження та послідовне продовження свідчать про однотайність бачення державами ЄС фундаментального характеру загрози й стратегічної важливості єдиного фронту.

Зростаюча геополітизація відносин ЄС зі східними партнерами [8, с. 89], на думку деяких науковців, може змусити ЄС знизити свої трансформаційні амбіції, що послабить його роль у східному сусідстві та поставить під сумнів фундаментальний аспект його зовнішньополітичної ідентичності, який вирізняє його з-поміж інших акторів і робить поствестфальським політичним суб'єктом – його «нормативну» та «трансформаційну силу» [8, с. 89]. Зважаючи на появу сумнівів у бажанні ЄС продовжувати сприяти реформам у країнах-партнерах після початку російсько-українського конфлікту та оновлення Європейської політики сусідства у 2015 р.

[20], ЄС потрібно чітко підтвердити свої трансформаційні амбіції в східному сусідстві. Щоб зберегти позиціонування себе як «нормативної» та «трансформаційної» сили й уникнути критики за переслідування стратегічних інтересів, ЄС має знайти правильний баланс між цінностями та інтересами: власним бажанням сприяти стабілізації регіону через експорт європейської нормативної моделі й геополітичним суперництвом із Росією. Щодо цього поділяємо думку Р. Янгса та К. Піщикової, що ЄС може одночасно виступати як геополітична сила й залишатися відданим своєму проєкту трансформації східного сусідства, що ґрунтується на нормах. Але щоб забезпечити стійкий баланс між двома альтернативами, ЄС повинен бути стратегічно послідовним [28].

Із цього погляду, як в академічних дебатах, так і в політичному дискурсі існують три протилежні думки щодо перспектив Східного партнерства, які широко обговорюються після початку російсько-українського конфлікту. Так, дослідники [18; 27], а також політики, переважно в нових державах-членах ЄС, підтримують подальше більш глибоке залучення ЄС до Східної Європи й Південного Кавказу, попри опір Росії, та не виключають надання перспективи членства асоційованим партнерам ЄС, яку вважають головною умовою ефективної східної політики. З іншого боку, є група держав-членів, переважно південних, які виступають проти посилення політики ЄС у регіоні, підкреслюючи необхідність зосередити зусилля на Середземномор'ї. Існує й інша думка про те, що політика Східного партнерства порушила баланс сил у Східній Європі, тому Росія була змушена захищати себе й зробити кроки, щоб відновити його. Наприклад, Дж. Міршаймер (відомий представник неореалізму) стверджує, що США і їхні європейські союзники, які вели надміру активну політику в регіоні, передусім, відповідальні за кризу в Україні, а не Росія. «Захід рухається на задній двір Росії і загрожує її основним стратегічним інтересам» [29]. За словами вченого, конфлікт доводить, що «європейські лідери та США схибили в спробі перетворити Україну в західну фортецю на кордоні Росії. Тепер, коли наслідки цього стали очевидними, було б ще більшою помилкою продовжувати цю ганебну політику». Тому єдиним рішенням є відновлення балансу сил, визнання впливу Росії й призупинення ініціатив НАТО і ЄС у регіоні» [29].

На нашу думку, притаманна східній політиці ЄС в останні десятиліття стратегія «не створювати проблем у відносинах із Росією» виявилася невдалою щодо її результатів. Попри небажання ЄС конфліктувати з Росією, зіткнення з нею неминуче, якщо він справді прагне сприяти демократизації,

модернізації й поступовій інтеграції країн Східної Європи та Південного Кавказу до нього, бо це прямо суперечить російським інтересам у регіоні. ЄС не повинен залишати регіон і припиняти підтримку тих держав, які є прихильниками західної орієнтації. Багато в чому ЄС уже виграв у регіоні: Грузія, Молдова, Україна намагаються уникнути обіймів Москви та прагнуть до дальшого зближення з Брюсселем. Але ця «перемога» означає й більше відповідальності: ЄС, шукаючи потенційних компромісів, у тому числі й із Росією, де це можливо, має бути готовим і до конфронтації з останньою та надання допомоги державам Східного партнерства у разі потреби [27]. Натомість відмова ЄС від підтримки трансформації свого східного сусідства, що розв'яже руки Росії, не гарантує відновлення стабільності в регіоні, а, як свідчить ситуація в Україні, може спричинити ще більше загроз для ЄС. Якщо Україну, Молдову та Грузію залишити самих, це призведе до нових агресивних спроб Росії обмежити їхній суверенітет. Орієнтовані на Захід громадяни цих держав чинитимуть спротив у відповідь, що може спричинити ще більшу дестабілізацію. Крім того, такий розвиток подій не лише послабить роль ЄС у східному сусідстві, а й підірве основу його зовнішньої політики – його «нормативну силу».

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, Східне партнерство як регіональне відгалуження Європейської політики сусідства було задумане як інструмент сприяння трансформації держав Східної Європи та Південного Кавказу. Однак його творці не врахували обмежень «трансформаційної сили» ЄС без перспективи членства, суттєвих внутрішніх перешкод на шляху реформ у країнах-партнерах, а також геополітичної ситуації в регіоні, зокрема сили російського впливу. Нездатність ЄС запропонувати сильні стимули для забезпечення реальних демократичних реформ у державах-партнерах, а також відсутність дієвих геополітичних важелів для протидії російській присутності в регіоні виявили слабкість підходу ЄС. Тенденція до геополітизації Східного партнерства, яка простежується з часу початку російсько-українського конфлікту, неминуча. Однак передчасно стверджувати, що вона призводить до зниження рівня трансформаційних амбіцій ЄС у регіоні, що нанесло б непоправної шкоди не лише його східній політиці, а й загалом його суб'єктності на міжнародній арені. Аби Україна (можливо, також Грузія та Молдова) стала частиною об'єднаної Європи, ЄС, безумовно, не повинен позбуватися свого нормативного впливу й сили

економічного тяжіння, однак він мусить виходити також з усвідомлення свого існування як геополітичної сили, здатної до активної дипломатії та задіяння важелів політичного впливу. «Трансформаційна сила» ЄС, на відміну від «нормативної», ґрунтується не лише на силі його норм. Вона, як доводить досвід розширення ЄС, може використовувати й інструменти реальної політики та матеріальні засоби впливу. Посилення в цій частині Східного партнерства, імовірно, дало б змогу вповні використати його потенціал для глибшої трансформації східного сусідства ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мідделаар, Л. Ванн. (2021). *Нова політика Європи: десять років політичних криз?* Київ: ДУХ і ЛІТЕРА.
2. Grabbe, H. (2004). *The Constellations of Europe: How Enlargement Will Transform the EU*. London: Center for European Reform.
3. Borzel, T. A., Risse, T. (2009). The Transformative Power of Europe: The European Union and the Diffusion of Ideas, *KFG Working Paper*, 1. URL: http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/kfgwp/wpseries/WorkingPaperKFG_1.pdf.
4. Lavenex, S., Schimmelfennig, F. (2009). EU Rules beyond EU Borders: Theorizing External Governance in European Politics. *Journal of European Public Policy*, 16 (6), 791–812.
5. Вахудова, М.-А. (2009). *Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
6. Dimitrova, A. L., Dragneva, R. (2009). Constraining External Governance: Interdependence with Russia and the CIS as Limits to the EU's Rule Transfer in the Ukraine. *Journal of European Public Policy*, 16 (6), 853–872.
7. Valiyeva, K. (2016). The EU's Eastern Partnership: normative or geopolitical power projection?. *Eastern Journal of European Studies*, 7 (2), 11–29.
8. Crombois, J. (2019). The Eastern Partnership: Geopolitics and policy inertia. *European View*, 18 (1), 89–96.
9. Dimitrova, A., Boroda, M., Chulitskaya, T. and others. (2016). *Soft, Normative or Transformative Power: What Do the EU's Communications with Eastern Partners Reveal About its Influence?* URL: <https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentIds=080166e5b53b9d8f&appId=PPGMS>
10. Manners, I. (2008). The Normative Power of the European Union in a Globalised World. *European Union Foreign Policy in a Globalised World: Normative Power and Social Preferences*, London: Routledge, 23–37.
11. Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 153–171.
12. Manners, I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*. № 40, 235–258.
13. Dimitrova, A. L., Pridham, G. (2005). International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: The Integration Model and its Limits. *Democratization*, 11(5), 91–112.

14. Chaban, N., Knodt, M., Verdun, A. (2016). «Talking with» not «Talking at»? Perceptions of the EU as a Global Normative Energy Actor in the Eyes of BRICS and EU «Big 3». *Comparative European Politics*. URL: https://www.researchgate.net/publication/304185530_'Talking_with'_not_'talking_at'_Perceptions_of_the_EU_as_a_global_normative_energy_actor_in_the_eyes_of_BRICS_and_EU_'Big_3'

15. Borzel, T. A., Ademmer, E. (2013). Migration, Energy and Good Governance in the EU's Eastern Neighbourhood. *Europe-Asia Studies*, 65 (4), 581–607.

16. Dempsey, J. (2013). The transformative power of EU enlargement: An interview with Štefan Fule. *Carnegie Europe*, Judy Dempsey's Strategic Europe. URL: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53742>.

17. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council «Eastern Partnership». *European Commission*. URL: http://ec.europa.eu/external_relations/eastern.docs/com08_823_en.pdf

18. Wilson, A. *Partners for Life: Europe's Unanswered «Eastern Question»*. URL: http://www.ecfr.eu/publications/summary/partners_for_life_europes_unanswered_eastern_question_7232

19. *A New Response to a Changing Neighbourhood. Joint Communication by the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and the European Commission*. Brussels, 25 May 2011. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf

20. Review of the European Neighbourhood Policy. *Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Brussels, 18.11.2015. URL: http://eeas.europa.eu/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf

21. *Nations in Transit. Comparative and Historical Data Files. All Data – Nations in Transit, 2005–2020*. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit>

22. Shapovalova, N., Youngs, R. (2012). EU democracy promotion in the Eastern neighbourhood: A turn to civil society? *Fride Working Paper 115. December*. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/156623/WP_115_EU_democracy_promotion_in_the_Eastern_neighbourhood.pdf.

23. Delcour, B., Wolczuk, K. (2013). *Approximation of the national legislation of Eastern Partnership countries with EU legislation in the economic field*. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9f7f8320-7b02-4568-a50d-d90c239b385f>.

24. Sydoruk, T., Tyshchenko, D. (2018). A review of the Eastern Partnership after ten years: the need to reconsider its efficacy. *Romanian Political Science Review*. XVIII (2), 213–240.

25. *Eastern Partnership in a Changed Security Environment: New Incentives for Reform: Study (2014)* / L. Kasčiūnas, V. Ivanauskas, V. Keršanskas, L. Kojala. Vilnius, November.

26. Schimmelfennig, F., Scholtz, H. (2007). *EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Conditionality, Economic Development, and Linkage. Paper for EUSA Biennial Conference. Montreal*.

27. Kobzova, J. *Easing the EU's Eastern Partnership fatigue*. URL: http://www.ecfr.eu/article/commentary_easing_the_eus_eastern_partnership_fatigue

28. Youngs, R., Pishchikova, K. (2013). *Smart geostrategy for the Eastern Partnership*. URL: <http://carnegieeurope.eu/publications/?fa=53571>

29. Mearsheimer, John J. *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault?* URL: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-j-mearsheimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-west-s-fault>

LIMITATIONS OF THE EU'S «TRANSFORMATIVE POWER» IN THE EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES

The paper analyzes the initiative of the Eastern Partnership of the EU through the prism of constructivist concepts of the «normative power» and «transformative power». The content, mechanisms and results of the implementation of the Eastern Partnership in terms of the effectiveness of the «transformative power» of the EU are analyzed. Institutional and geopolitical constraints and challenges that complicate the implementation of the EU normative influence in the Eastern Partnership countries are studied.

It is reasoned that the EU's influence in partner countries is based on a complex combination of its economic attractiveness, interdependence, the promotion of international norms and the assurance of closer integration, attractive to some of its eastern neighbors (Georgia, Moldova, and Ukraine). Nevertheless, Eastern Partnership founders did not take into account the limitations of the EU's «transformative power» without the prospect of membership, significant internal obstacles to reforms in partner countries, and geopolitical situation in the region, including Russian influence. The EU's incompetence to offer strong incentives to deliver real democratic reforms in partner countries, as well as the lack of effective geopolitical levers to counter Russia's presence in the region, have significantly destabilized the EU's approach. The tendency to geopoliticize the Eastern Partnership, which can be traced back to the beginning of the Russian-Ukrainian conflict, is inevitable. However, it is premature to claim that it reduces the level of transformative ambitions of the EU in the region, which would lead to irreparable damage not only to its Eastern policy, but also to its overall subjectivity in the international arena. For Ukraine (as well as probably for Georgia and Moldova) to become part of a united Europe, the EU must not lose its normative influence and economic gravity, though it must also proceed from the realization of its existence as a geopolitical power capable of active diplomacy and effective use of the levers of political influence.

Key words: Eastern Partnership, «transformative power», «normative power», eastern neighbours, transformation.

REFERENCES

1. Middelaar, L. Vann. (2021). *Nova polityka Yevropy: desiat rokiv politychnykh kryz?* Kyiv: DUKh i LITERA.
2. Grabbe, H. (2004). *The Constellations of Europe: How Enlargement Will Transform the EU*. London: Center for European Reform.
3. Borzel, T. A., Risse, T. (2009). The Transformative Power of Europe: The European Union and the Diffusion of Ideas, *KFG Working Paper*, 1. URL: http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/kfgwp/wpseries/WorkingPaperKFG_1.pdf.
4. Lavenex, S., Schimmelfennig, F. (2009). EU Rules beyond EU Borders: Theorizing External Governance in European Politics. *Journal of European Public Policy*, 16 (6), 791–812.
5. Vakhudova, M.-A. (2009). *Nerozdilena Yevropa: demokratiia, vazheli vplyvu ta in-tehratsiia pislia komunizmu*. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia».
6. Dimitrova, A. L., Dragneva, R. (2009). Constraining External Governance: Interdependence with Russia and the CIS as Limits to the EU's Rule Transfer in the Ukraine. *Journal of European Public Policy*, 16 (6), 853–872.
7. Valiyeva, K. (2016). The EU's Eastern Partnership: normative or geopolitical power projection?. *Eastern Journal of European Studies*, 7 (2), 11–29.
8. Crombois, J. (2019). The Eastern Partnership: Geopolitics and policy inertia. *European View*, 18(1), 89–96.
9. Dimitrova, A., Boroda, M., Chulitskaya, T. and others. (2016). *Soft, Normative or Transformative Power: What Do the EU's Communications with Eastern Partners Reveal About its Influence?* URL: <https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentIds=080166e5b53b9d8f&appId=PPGMS>
10. Manners, I. (2008). The Normative Power of the European Union in a Globalised World. *European Union Foreign Policy in a Globalised World: Normative Power and Social Preferences*, London: Routledge, 23–37.
11. Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 153–171.
12. Manners, I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*. № 40, 235–258.
13. Dimitrova, A. L., Pridham, G. (2005). International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: The Integration Model and its Limits. *Democratization*, 11(5), 91–112.
14. Chaban, N., Knodt, M., Verdun, A. (2016). «Talking with» not «Talking at»? Perceptions of the EU as a Global Normative Energy Actor in the Eyes of BRICS and EU «Big 3». *Comparative European Politics*. URL: https://www.researchgate.net/publication/304185530_'Talking_with'_not_'talking_at'_Perceptions_of_the_EU_as_a_global_normative_energy_actor_in_the_eyes_of_BRICS_and_EU_'Big_3'
15. Borzel, T. A., Ademmer, E. (2013). Migration, Energy and Good Governance in the EU's Eastern Neighbourhood. *Europe-Asia Studies*, 65 (4), 581–607.
16. Dempsey, J. (2013). *The transformative power of EU enlargement: An interview with Štefan Fule*. *Carnegie Europe, Judy Dempsey's Strategic Europe*. URL: <http://carnegieurope.eu/strategieurope/?fa=53742>.

17. *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council «Eastern Partnership»*. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/external_relations/eastern.docs/com08_823_en.pdf

18. Wilson, A. *Partners for Life: Europe's Unanswered «Eastern Question»*. URL: http://www.ecfr.eu/publications/summary/partners_for_life_europes_unanswered_eastern_question_7232

19. *A New Response to a Changing Neighbourhood. Joint Communication by the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and the European Commission*. Brussels, 25 May 2011. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf

20. *Review of the European Neighbourhood Policy. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Brussels, 18.11.2015. URL: http://eeas.europa.eu/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf

21. *Nations in Transit. Comparative and Historical Data Files. All Data – Nations in Transit, 2005–2020*. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit>

22. Shapovalova, N., Youngs, R. (2012). *EU democracy promotion in the Eastern neighbourhood: A turn to civil society? Fride Working Paper 115. December*. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/156623/WP_115_EU_democracy_promotion_in_the_Eastern_neighbourhood.pdf

23. Delcour, B., Wolczuk, K. (2013). *Approximation of the national legislation of Eastern Partnership countries with EU legislation in the economic field*. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9f7f8320-7b02-4568-a50d-d90c239b385f>

24. Sydoruk, T., Tyshchenko, D. (2018). A review of the Eastern Partnership after ten years: the need to reconsider its efficacy. *Romanian Political Science Review*. XVIII (2), 213–240.

25. *Eastern Partnership in a Changed Security Environment: New Incentives for Reform: Study* (2014). / L. Kasčiūnas, V. Ivanauskas, V. Keršanskas, L. Kojala. Vilnius, November.

26. Schimmelfennig, F., Scholtz, H. (2007). *EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Conditionality, Economic Development, and Linkage. Paper for EUSA Biennial Conference. Montreal*.

27. Kobzova J., *Easing the EU's Eastern Partnership fatigue*. URL: http://www.ecfr.eu/article/commentary_easing_the_eus_eastern_partnership_fatigue

28. Youngs, R., Pishchikova, K. (2013). *Smart geostrategy for the Eastern Partnership*. URL: <http://carnegieeurope.eu/publications/?fa=53571>

29. Mearsheimer, John J. *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault?* URL: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-j-mearsheimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-west-s-fault>

Матеріал надійшов до редакції 18.08.2021 р.